

KAZAKİSTAN EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE – KAZAKİSTAN TİCARİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

1. Kazakistan Ekonomisi: Genel Değerlendirme

Türkiye'nin yaklaşık 4 katı büyüklüğünde ve dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip 9'uncu ülkesi olan Kazakistan doğal kaynak açısından çok zengindir. Bu faktör ekonomide belirleyici rol oynamaktadır..

1200'den fazla mineral kaynak çeşidinin mevcut olduğu Kazakistan tespit edilen çinko, kurşun, krom ve volfram kaynakları açısından dünyada birinci, gümüş ve uranyum madenleri alanında ikinci, bakır rezervleri açısından üçüncü sırada bulunmaktadır. 2015 yılında dünya uranyum üretiminin yüzde 21'i Kazakistan tarafından gerçekleştirilmiştir.

1990'lı yıllarda büyük üretim kaybına uğrayan sanayi sektörü 2000'li yıllarda petrol alanında artan yatırımlar hesabına tekrar yükselişe geçmiştir. Günümüzde sanayi üretiminin yaklaşık yüzde 40'ı petrol sanayiinin payına düşmektedir. Enerji sektöründeki hızlı gelişme sanayinin diğer alanlarına da ivme kazandırırken, demir-çelik sektöründe büyük gelişmeler söz konusudur.

Geniş ve verimli topraklara sahip olan Kazakistan'da tarım en fazla istihdam sağlayan sektördür. Buğday başta olmakla, hububat üretiminde dünyanın önde gelen ülkelerinden olan Kazakistan'da 2011 yılında rekor miktarda - toplam 27 milyon ton hububat ürünü elde edilmiştir. Aynı yıl buğday üretiminin 22,7 milyon ton olduğu ifade edilmektedir. 2016 yılında toplam hububat üretimi 20,6 milyon ton, buğday üretimi ise 15 milyon ton olarak açıklanmıştır. Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde yetişen çok kaliteli ve sert buğday çeşitleri dünya pazarlarında yoğun talep görmektedir.

Son dönemlerde hayvancılık sektörüne büyük önem verilmektedir. Önümüzdeki yıllarda bölgede önemli et ihracatçısı ülke konumuna gelmek Kazakistan'ın stratejik hedefleri arasında yer almakta, hükümet tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösteren girişimcilere önemli destekler sağlamaktadır.

Günümüzde Kazakistan'da yürütülen ekonomi politikalarının temel amacı ekonominin petrole ve dünya petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara olan bağımlılığını azaltmak ve 2050 yılında dünyanın rekabet gücü ek yüksek 30 ülkesi arasında yer almaktır. Cumhurbaşkanı Sayın Nursultan Nazarbayev tarafından 14 Aralık 2012 tarihinde açıklanan ve hayatın bütün alanlarında sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen Kazakistan – 2050 Stratejisi başlıklı programa göre, 2050 yılına gelindiğinde petrol dışı sektörlerin ekonomideki payının yüzde 32'den yüzde 70'e çıkarılması ve Kazakistan'ın iş yapma kolaylığı listesinde ilk 20 üke arasına girmesi öngörülmektedir.

2. Kazakistan'ın Dış Ekonomik İlişkilerinin Gelişimi

İhracatında petrol ve diğer stratejik hammadde kaynaklarının ağırlıkta olduğu Kazakistan, bu ürünlerin dünya pazarlarındaki fiyatlarının yüksek seyir izlemesine bağlı olarak dış ticaret fazlası vermektedir. Ülkenin dış ticareti ve ihracat gelirleri petrol ve ana metallerin fiyatlarında yaşanan dalgalanmalardan önemli ölçüde etkilenmektedir.

Kazakistan'ın Dış Ticareti

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat (Milyon \$)	84.336	86.449	84.700	79.460	45.956	36.776	48.342
İthalat (Milyon \$)	36.906	46.358	48.806	41.296	30.568	25.175	29.305
Hacim (Milyon \$)	121.242	132.807	133.506	120.756	76.524	61.951	77.647

Kaynak: *Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi*

Son yıllarda petrol başta olmakla, enerji kaynakları fiyatlarında yaşanan gerileme ve dış talebin azalması Kazakistan'ın ihracatında büyük düşüşleri beraberinde getirmiştir.

2017 yılı verilerine göre, ülkenin dış ticaretinde Rusya (yüzde 20,6), Çin (yüzde 13,5), İtalya (yüzde 12,4), Hollanda (yüzde 6,5) ve Fransa (yüzde 4,4) ilk 5 sırayı almaktadır. İthalat ve ihracat açısından ayrı ayrı bakarsak, 2017 yılında toplam ithalatta Rusya Federasyonu yüzde 39,2'lik payla en fazla ithalat yapılan ülke konumundadır. Çin (yüzde 16), Almanya (yüzde 5,1), ABD (yüzde 4,2) ve İtalya (yüzde 3,2) Kazakistan'ın ithalatında ilk 5 sırayı alırken, Türkiye yüzde 2,5 payla 7'nci sırada bulunmaktadır. İhracatta ise İtalya (yüzde 17,9), Çin (yüzde 12), Hollanda (yüzde 9,8) Rusya Federasyonu (yüzde 9,3) ve İsviçre (yüzde 6,4) daha büyük paya sahiptir. Türkiye ise Kazakistan'ın en fazla ihracat yaptığı ülkeler arasında yüzde 2,4'lük payla 9'uncu sıradadır.

İhracatta başlıca kalemler petrol ve petrol yağları, doğalgaz, metal cevherleri ve metalden mamul ürünler, buğday ve diğer tarım ürünleri ve kimya sanayii ürünleri olup, ithalatta makine ve ekipmanlar, taşıt araçları, metal mamuller, kimya ve gıda sanayii ürünleri ön plana çıkmaktadır

Kazakistan imalat sanayiinin ürettiği ürünler fiyat ve kalite olarak ithal ürünlerle rekabette zayıf kalmaktadır. Bunun sonucu olarak ülke ekonomisi gerek sermaye malları gerekse de tüketici ürünlerinde ithalata bağımlı hale gelmektedir. Yukarıda kısaca bahsettiğimiz kalkınma programları ve bu kapsamda atılan somut adımlar sayesinde önümüzdeki yıllarda rekabet gücü yüksek sanayi üretiminin geliştirilmesi ve sanayi ürünlerinde ihracata dayalı bir yapıya geçilmesi için çalışmalar yapılmaktadır.

Eski SSCB ülkeleri arasında yabancı sermayenin çekilmesi açısından en başarılı ülkelerden birisi olan Kazakistan'da petrol, doğalgaz ve çeşitli maden rezervleri yabancı yatırımcılar için cazip sektörlerdir. Son yıllarda imalat sanayii ve tarım sektörlerinde de yabancı yatırımcılar için uygun koşullar oluşturulmuştur. Bugün Kazakistan'ın Avrasya coğrafyasında en elverişli yatırım iklimine sahip ülke olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Orta Asya ülkelerinin bağımsızlık kazanmasında sonra geçen dönemde bu ülkelere gelen toplam yabancı sermayenin yüzde 80'inin Kazakistan'ın payına düşmesi bu değerlendirmeyi doğrular niteliktedir. Yetkili kurumların verilerine göre, 1992 – 2015 yılları arasında Kazakistan'a gelen doğrudan yabancı sermayenin toplam birikimli tutarı yaklaşık 260 milyar dolardır. Doğrudan yabancı yatırım girişlerinde 2012 yılından sonra ortaya çıkan ve sonraki 3 yılda devam eden gerilemenin ardından 2016 yılında yaşanan yüzde 40 oranında artış yabancı yatırımcıların Kazakistan'a olan güveninin yeniden artmakta olduğunu göstermektedir. Bu güven çeşitli uluslararası değerlendirmelere de yansırken, Dünya Bankası tarafından yayınlanan Doing Business 2018 raporuna göre Kazakistan iş yapma kolaylığı açısından 190 ülke arasında 36'ncı sırayı almıştır. Hollanda, İsviçre, Fransa, İngiltere ve ABD Kazakistan'daki en büyük yabancı yatırımcı ülkelerdir.

Kazakistan'ın kurucularından olduğu Avrasya Ekonomik Birliği'nin toplam nüfusu yaklaşık 200 milyon, coğrafi anlamda ise dünyanın en büyük pazarını oluşturduğu ve bu durumun söz konusu ülkelerin, özellikle de Kazakistan'ın doğrudan yabancı yatırımcılar açısından cazibesini artırdığı ifade edilebilir.

3. Türkiye ile Kazakistan Arasındaki Ticari ve Ekonomik İlişkiler

Türkiye ile Kazakistan arasında Kazakistan'ın bağımsızlık kazandığı tarihten itibaren yakın ilişkiler kurulmuştur. Türkiye, diğer Türk cumhuriyetlerinin yanı sıra, Kazakistan'ı da ilk tanıyan ve büyükelçilik açan ülkedir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin bu adımını Türk işadamları başarıyla sürdürmüş ve Kazakistan, Orta Asya'da Türk özel sektörünün gerek dış ticaret gerekse de yatırımlar açısından en büyük iş hacmine sahip olduğu ülke konumuna gelmiştir. Ülkelerimiz arasında ticari ve ekonomik işbirliğinin hukuki zeminini

oluşturan temel anlaşma ve protokoller geçtiğimiz yıllarda imzalanarak yürürlüğe girmiştir.

Türkiye – Kazakistan İkili Ticareti (Milyon dolar)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	890,6	633,4	819	948,3	1.069	1.039,4	977,5	750	623,7	746,4
İthalat	1.861,1	959,5	1.392,5	1.995,5	2.057	1.760,1	1.236,3	1.109,8	1.093,9	1.463,2
Toplam	2.751,7	1.592,9	2.211,5	2.943,8	3.126	2.799,5	2.213,8	1.859,8	1.717,6	2.209,6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye ile Kazakistan arasındaki ekonomik ilişkilerin başlangıç yılı diyebileceğimiz 1992 yılında karşılıklı ticaretimiz sadece 30 milyon dolardı. Bu rakam sonraki yıllarda hızla artarak 2005 yılında 1 milyar dolar sınırını aşmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan verilere göre, ülkelerimiz arasındaki karşılıklı ticaret hacmi 2012 yılında 3 milyar 126 milyon dolara kadar yükselmiştir. Sonraki yıllarda bu rakamın azalmaya başladığı ve 2016 yılında 1,7 milyar dolara indiği görülmektedir. 2017 yılında ise ikili ticaretimiz yeniden 2 milyar doların üzerine çıkmıştır.

Kazakistan ile yaptığımız ticarette açık vermekteyiz. Bunun başlıca nedeni Kazakistan'dan ithalatımızın petrol ve doğalgaz, petrol ürünleri, demir çelik dışında kalan ana metal hammaddesi (özellikle bakır ve alaşımları) ağırlıklı olmasıdır. Kazakistan'a yaptığımız ihracatta ise tekstil ve hazır giyim, ev tekstili ve halı mamulleri, tarım ve gıda ürünleri, kuyumculuk ürünleri, çeşitli makineler, demir veya çelikten inşaat aksamaları ağırlıklı yer tutmaktadır.

Kazakistan ile Türkiye arasındaki ikili ticaret hacminin arzu ettiğimiz seviyenin altında kalması hususunu değerlendirirken, ikili ticareti etkileyen faktörlere dikkat etmek gerekmektedir. Coğrafi uzaklık önemli bir etkidir, nitekim, ulaştırmada şu an kullanılan yöntemlerle nakliye masrafları çok yüksek çıkmakta ve bu durum ikili ticareti ciddi anlamda olumsuz etkilemektedir. Bakü – Tiflis – Kars demiryolunun tam kapasiteyle çalışmaya başlaması nakliye sorununu önemli ölçüde hafifletecek faktörlerden birisidir. Bu yolun Hazar denizi üzerinden Kazakistan'ın Batı limanlarına bağlanması ile ticari taşımacılıkta daha ucuz bir ulaşım aracı olan demiryolunun ağırlığı artacaktır.

Diğer taraftan, her iki ülke işadamlarının karşılıklı pazar olanaklarını daha etkili şekilde değerlendirmeleri gerektiği kanaatindeyiz. Kazakistan'da Türk ürünlerinin çok rağbet

gördüğünü her fırsatta dile getirmekteyiz. Firmalarımızın bu potansiyelden daha iyi yararlanmaları, tanıtım ve mağazalaşma çalışmalarına ağırlık vermeleri gerekir.

Önümüzdeki birkaç yıl içerisinde karşılıklı ticaret hacminin 5 milyar, daha sonra ise 10 milyar dolar seviyesine çıkacağını tahmin ediyoruz. Bu rakamlara en fazla 7-8 yıllık süre zarfında ulaşılması en büyük temennimizdir.

Ülkelerimiz arasında karşılıklı yatırımlar alanında da yakın işbirliği mevcuttur. Kazakistan İstatistik Ajansı verilerine göre Türkiye, Rusya ve Çin'den sonra Kazakistan'da en fazla yabancı hisseli şirkete sahip olan üçüncü ülkedir. Resmi rakamlara göre, Kazakistan'daki Türk yatırımlarının toplam birikimli tutarı 2 milyar dolar civarındadır. Bu veri ile Türkiye, Kazakistan'daki en büyük 10 yabancı yatırımcı ülke arasına girememektedir. Fakat kayda geçmeyen verileri ve üçüncü ülkeler üzerinden yapılan yatırımları da göz önünde bulundurursak, bu rakamın daha yüksek olduğunu belirtebiliriz.

Kazakistan'da çok çeşitli alanlarda (telekomünikasyon, otel işletmeciliği, gıda sanayii, bankacılık ve finans, havaalanı işletmeciliği, enerji, perakende ticaret, ilaç ve temizlik malzemeleri üretimi vs.) çalışan Türk firmalarının yaklaşık 15 bin Kazak vatandaşına istihdam sağladığı ifade edilmektedir. Son yıllarda giderek güçlenen Kazakistan özel sermayesinin Türkiye'de bankacılık ve finans, otel işletmeciliği ve diğer sektörlerde yatırım faaliyetlerinde artış gözlenmektedir.

İkili ticari – ekonomik işbirliğinin diğer önemli alanını Türk müteahhitlik şirketlerinin Kazakistan'daki çalışmaları teşkil etmektedir. Türkiye Müteahhitler Birliği verilerine göre, 2017 yılının sonu itibarıyla Türk inşaat firmaları Kazakistan'da toplam değeri 22,8 milyar dolar olan 480'den fazla proje üstlenmişlerdir. Türk müteahhitlerinin bugüne kadar yurtdışında hayata geçirdikleri projelerin hacmi açısından Kazakistan yüzde 6,4'lük payla 5'inci sırada yer almaktadır.

4. Türkiye – Kazakistan İş Konseyi

Türkiye – Kazakistan İş Konseyi, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) bünyesinde faaliyet gösteren ve bugün itibarıyla sayıları 144'e ulaşan konseylerden birisidir. İş Konseyinin kuruluş amacı, üstlendiği görev ve misyon ve bu çerçevede yaptığı çalışmalar DEİK'in amaç ve görevleri çerçevesinde değerlendirilirse, aşağıdakileri ifade edebiliriz:

Malumlarınız, DEİK merhum Cumhurbaşkanımız Turgut Özal'ın girişimleri ile 1986 yılında kurulmuş ve 1 Ocak 1987 tarihi itibarıyla faaliyete başlamıştır. O yıllarda dışa açık bir ekonomik modeli benimsenmiş ve Türk özel sektörünün dış ekonomik ilişkilerinin canlandırılması, ihracat hacmimizin artması ve tarım ürünlerinin ağırlıkta olduğu ihracatımızda rekabet gücü yüksek sanayi ürünlerine geçişin sağlanması hedeflenmiştir. DEİK bu sürecin koordinasyonunu üstlenmek ve şirketlerimizin dışa açılmalarına yardımcı olmak amacıyla oluşturulmuş ve çalışmalarını ilgili mevzuat çerçevesinde sürdürmektedir.

SSCB'nin çöküşünden sonra bağımsızlık kazanan eski Sovyet Cumhuriyetleri ile ticari ve ekonomik ilişkilerimizin geliştirilmesi ve bölgenin sahip olduğu potansiyelden Türk özel sektörünün etkin bir şekilde yararlanması için bu cumhuriyetlerle birer İş Konseyi oluşturulmuştur. Bu konseylerden birisi olan Türkiye – Kazakistan İş Konseyi 1992 yılında kurulmuş olup, Türkiye ile Kazakistan arasındaki işbirliğinin gelişmesi sürecinde müstesna rol oynamıştır. Genel anlamda, eski SSCB cumhuriyetleri iş yapmanın zor olduğu ülkelerdir. Özellikle 1990'lı yıllarda geçiş sürecinin başında bulunan, ağır ekonomik krizle karşı karşıya kalmış ve üretim altyapıları tahrip olmuş bu ülkeler önemli iş potansiyelinin yanı sıra, çok büyük riskler de içermekteydi. Bölgeye açılmak isteyen Türk şirketleri başta iletişim, ulaşım, haberleşme, bilgi alma, doğru muhataplara ve yetkili kişilere ulaşma, vize temini vs. olmak üzere, sayısız sorunlarla karşılaştılar.

Böyle bir ortamda DEİK ve İş Konseyleri gerek Kazakistan gerekse de diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri ile ticari ve ekonomik ilişkilerimizin geliştirilmesinde tarihi rol üstlenmiştir. Türkiye – Kazakistan İş Konseyinin çalışmalarını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Nitekim, her iki ülkeden özel sektör ve kamu kurumları temsilcilerinin katıldığı iş toplantıları, heyet ziyaretleri ve diğer etkinlikler organize eden Konseyimiz iki ülke işadamlarının birbirlerini tanıyarak iş bağlantıları kurmalarına, Türk özel sektörünün Kazakistan'daki fırsatlarla ilgili bilgi edinmesine ve bu fırsatlardan yararlanmak için doğru adımlar atmasına önemli katkıda bulunmuş ve bulunmaya devam etmektedir.

Değişen koşullarda Türk özel sektörüne sunulan hizmetleri çeşitlendirmeyi amaçlayan İş Konseyimiz Kazakistan'da mevcut olan iş ve yatırım olanakları ile ilgili işadamlarımızı bilgilendirmeye yönelik çalışmalara büyük önem vermektedir. Bu çerçevede, Kazakistan'da potansiyel arz eden sektörleri ve bu sektörlerdeki iş fırsatlarını tanıtan somut çalışmalar yapıyoruz. Ayrıca, Türk işadamlarının Kazakistan'da gerçekleştirilen yatırım projelerinde daha aktif yer almaları öncelikli hedeflerimizden birisidir. Bu hedef doğrultusunda, başta Kazakistan Yatırımlar ve Kalkınma Bakanlığı olmakla, ilgili kurumların yetkilileri ile Türk işadamlarını bir araya getiren özel toplantılar düzenledik. Önümüzdeki dönemde bu toplantıları daha sık yapmayı planlıyoruz.

11 Ocak 2018 tarihinde yapılan DEİK iş konseyleri seçimli Genel Kurul toplantısında Avrasya bölgesini oluşturan diğer konseylerin yanı sıra, Türkiye – Kazakistan İş

Konseyi'nin de yeni Yürütme Kurulu seçilmiş ve önümüzdeki iki yıllık süre zarfında görev yapacaktır. Yürütme Kurulunu oluşturan üyelerimiz Kazakistan pazarında faaliyet gösteren önemli Türk firmalarının temsilcileri olup, bu ülkeyle ilgili büyük bilgi ve tecrübe sahibidirler. Konseyin Kazakistan tarafını ise Kazakistan Uluslararası Ticaret Odası temsil etmekte olup, İş Konseyi Eş Başkanlığı görevini Oda Başkanı Sayın Ayan Yerenov üstlenmektedir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Başta ekonomik kalkınma olmak üzere, bütün alanlarda sağladığı başarılarla Kazakistan bugün Orta Asya'nın en dikkat çeken ülkesi konumundadır. 2010 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) dönem başkanlığını yürüten, 2011 yılında Asya Kış Olimpiyatlarına'na evsahipliği yapan ve EXPO – 2017 fuarını başarıyla gerçekleştiren Kazakistan'ın elde ettiği başarılar uluslararası kamuoyu tarafından da takdir edilmektedir. Günümüzde Kazakistan Avrasya coğrafyasında en elverişli yatırım ortamına sahip ülkelerden birisidir.

Hayata geçirilen kalkınma programları ve öncelikli sektörlerde çalışmak isteyen yatırımcılara sağlanan destekler Türk firmaları için de önemli fırsatlar sunmaktadır. Özellikle tarım ve tarımsal sanayi, yenilenebilir enerji üretimi, ilaç endüstrisi, makine imalatı, inşaat malzemeleri üretimi vs. sektörlerde ciddi işbirliği olanakları vardır.

Türkiye ile Kazakistan arasındaki ticari ve ekonomik işbirliğinin gelişmesi açısından mevcut olan potansiyele rağmen, kuşkusuz, bu alanda bazı sorunlar da yok değildir. Genel anlamda, herhangi bir ülkeye yönelik ekonomik faaliyetlerde karşılaşılan sorunlardan bahsederken, bu kavramın iyi tanımlanması gerekmektedir. Ülkelerin mevzuatından dolayı ortaya çıkan bazı durumlar yabancı işadamlarının çalışmalarını kısıtlayıcı etki yapsa da, sorun olarak çok fazla büyütülmesi doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Başarılı olabilmek için ülkenin şartlarına uyum sağlanması ve çalışmaların bu şartlara göre şekillendirilmesi daha mantıklı seçenek olarak değerlendirilmelidir. Bu anlamda, Kazakistan'ın ulusal mevzuatından kaynaklanan ve işadamlarımızın çalışmalarını fazlasıyla zorlaştıran sorunlar aslında fazla değildir. Ayrıca, mevcut problemlerin çözümü için Kazakistan hükümetinin her türlü kolaylık sağladığını ve Türk firmalarının, özellikle de öncelikli sektörlerde yatırım yapabilecek kurumsal şirketlerimizin sorunlarını çözmek için bütün imkanları seferber ettiğini söyleyebiliriz. Kazakistan'a yönelik çalışan Türk firmalarının başlıca sorunu ticari taşımacılıkta karşılaşılan zorluklar ve ulaşım maliyetlerinin yüksekliğidir. Bunun aşılması için de rasyonel ulaşım çözümlerinin bulunarak, uygulanması gerekmektedir.

Bugün Türkiye ile Kazakistan arasındaki siyasi ilişkiler çok üst seviyededir. Devlet Başkanları ve Başbakanlar düzeyinde gerçekleştirilen karşılıklı ziyaret ve samimi temaslar ticari ve ekonomik işbirliğimizin daha da gelişerek, yeni bir boyut kazanmasına zemin hazırlamaktadır.

Geçiş döneminin zorluklarına rağmen, Kazakistan'daki faaliyetlerini sürdüren Türk özel sektörünün azmi sayesinde bugün ülkelerimiz arasındaki ticari ve ekonomik işbirliği önemli seviyeye ulaşmıştır. Önümüzdeki yıllarda işbirliğimizin daha da gelişerek, hem nicelik hem de nitelik anlamında yeni boyutlara taşınması için gerekli koşulların mevcutluğunu ifade etmek mümkündür. İki ülke hükümetlerinin bu konuda ortaya koyduğu irade ve destek ilişkilerimizin gelişmesine büyük ivme kazandıracak ve özel sektörün önünü açacaktır.